

**TELEKSTEN ROBOT GAZETECİLİĞE: TÜRKİYE’NİN BİR ASIRLIK
MEDYA SERÜVENİNE ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM****Dr. Öğr. Üyesi Cihan OĞUZ**

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi

Yeni Medya ve İletişim Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-0997-0826, cihanoguz@yahoo.com

ÖZ

Türk medya tarihi, aslında toplumsal ve siyasal değişimlerle biçimlenmiş bir süreci anlatmaktadır. Medyanın bu süreçte -belirli dönemlerde üstlendiği- medyakrasi rolü dışında kendisini fiili anlamda 4. kuvvet olarak hissettiği zamanlar sınırlıdır. Aslında Türk medya tarihi, 2000’li yılların ilk 15 yılından sonraki olağanüstü dönemle yeniden şekillenen medya-dışı ve etik-dışı koşullar sayılmazsa, aynı zamanda belirgin bir muhalif tavrın hüküm sürdüğü, en azından gelişmelere ve olaylara daha “merkezden” bakan, kısmen objektifliğin kurumsallaştığı ve içselleştirildiği bir süreçtir. Ancak kaderi, dünya savaşlarının hüküm sürdüğü çağdaki tek partili dönemden, 21. Yüzyıl’ın teknolojik gelişmelerine ve küresel anlamda demokraside ulaşılan “pik” noktaya rağmen yine tek partiye uzanan bir siyasal yapılanmayla kuşatılmıştır. O açıdan, Cumhuriyet’in ilk asrında gazeteciliğin/medyanın geçirdiği serüven, bir bakıma toplumun geçirdiği aşamalarla paralel bir seyir izlemektedir. Bu çalışma, eleştirel açıdan, teleksten robot gazeteciliğe dönüşen süreçte medyanın Türk toplumundaki yerini ve kimliğini tanımlama çabasıdır.

Anahtar Kelimeler: Medya, İletişim araçları, Cumhuriyet dönemi, İktidar

FROM TELEX TO ROBOT JOURNALISM: A CRITICAL APPROACH TO TURKEY'S MEDIA ADVENTURE

Dr. Öğr. Üyesi Cihan OĞUZ

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi

Yeni Medya ve İletişim Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-0997-0826, cihanoguz@yahoo.com

ABSTRACT

The history of Turkish media actually narrates a process shaped by social and political changes. Throughout this process, the times when media truly felt itself as the "fourth estate," beyond its role as a "mediacracy" in certain periods, are limited. In fact, Turkish media history, apart from the extraordinary period reshaped by non-media and unethical conditions after the first 15 years of the 2000s, also represents a distinct phase characterized by a prominent oppositional stance. At the very least, it involves looking at developments and events from a more "central" perspective, where partial objectivity has been institutionalized and internalized. However, its fate remains surrounded by a political structure extending back to the era of one-party rule during the age of world wars, despite the technological advancements of the 21st century and the global attainment of democracy's "peak." In this regard, the journey of journalism/media during the first century of the Republic, to some extent, follows a parallel course with the stages the society has gone through. This study, from a critical perspective, is an effort to define the place and identity of the media in Turkish society in the process that transformed from telex to robot journalism.

Keywords: Media, Communication tools, Republican era, Power

GİRİŞ

Türkiye'de gazeteciliğin kaderi 100 yıldır değişmemiştir. Aslında bu sadece Türkiye'ye özgü bir kader de değildir belki; ne var ki demokratik ülkelerin -hatta demokrasiyle Türkiye'den uzun yıllar sonra tanışan ve Avrupa Birliği'ne girmeyi başaran örneğin Bulgaristan, Romanya, Slovenya vb. ülkelerin- hemen hepsi bu konuda ilerleme kaydettiği halde, Türkiye basın özgürlüğü konusunda *-sınıfta kalmak* bir yana- kavramın kendisini *iğdiş* etmeyi başarmış, neredeyse medyanın yüzde 90'ını her siyasi/ekonomik olayda *hemfikir* haline getirmiştir. Medyanın yaratıcı gücü, yerini, aynı manşetlerin atıldığı, aynı alkışların tutulduğu, aynı sloganların sergilendiği tuhaf bir mecraaya bırakmıştır.

Bu durum iki yanlı bir gerçeklik taşımaktadır: Türkiye'de medyanın gerçekten egemen olduğu, başbakanlar tayin ettiği, hükümetler bozup yenisini kurduğu -ki bunlar da ayrı tuhafliklar- medyakrasi döneminde, basın, sadece 4. kuvvet olarak varlığını hissettirmiyor, iktidarların karşısında saygı duyduğu bir erk olarak da demokratik bir işlev görüyordu. Bu "saadet zinciri"nin kırılması ve medyanın *güçsüzleştirilmesi* süreci medya dışı patronların basın sektörüne adım atmasıyla birlikte başlamıştır. Daha önce iktidarlara -sağcı olsun, solcu olsun- "eyvallah" etmeyen basın, yeni patronların medya dışı sektörlerde de -madencilik, turizm, ulaştırma, bankacılık ve finans- faaliyet göstermesi nedeniyle hükümetlerle ister istemez çıkar ilişkisi içine girmiştir.

Tam da bu süreçte, 90'lı yılların hemen başında, çalışanların (genel yayın yönetmenleri, haber müdürleri, editörler, muhabirler, foto muhabirleri, kameramanlar vd.) bu gidişata tepki göstermesini önlemek için basında geniş çaplı bir sendikasılaştırma operasyonu başlatılmış, gazeteciler işsiz bırakılma tehdidiyle üyesi oldukları Türkiye Gazeteciler Sendikası'ndan (TGS) birer birer istifa ettirilmiş. Bu sürecin mimarı Milliyet Gazetesi'nin yeni sahibi (ileride Türk basınının büyük bölümüne sahip olacak ama hepsini ya kaybedecek ya da satmak zorunda kalacak) Aydın Doğan olmuş, Doğan'ın ilerlediği yol tüm medya patronlarına örnek oluşturarak, Türkiye'de medya çalışanlarının kaderi patronların iki dudağı arasında çıkacak sözlere kalmıştır.

Aydın Doğan'a karşı dönemin gazetecileri güçlü ortak bir tavır alamamış, dönemin yüksek ücretleri daha etkili olmuştur (Topuz ve Yaşar, 2020, s. 133-134).

Haberlerinde ve yorumlarında hak, hukuk ve adaletten bahseden, halkın sorunlarını yansıtan medya kendi sorunları karşısında dilsiz hale gelmiş, deyim yerindeyse terzi kendi söküğünü dikemez olmuştur. Üstelik bu sendikasılaştırma operasyonu aslında medyanın kendi bindiği dalı kesmesi sonucunu doğurmuştur. Basının "yekvücut" bir kurum olduğunun ayırdına varamayan küresel sermayeci patronlar, güçsüz hale getirdikleri çalışanları da sahip çıkamayınca, ellerindeki medya araçlarını peyderpey iktidarın inisiyatifine teslim etmişlerdir.

İkinci bir bakış açısıyla değerlendirme yapıldığında ise şu görülmektedir: Basının gücü karşısında işlevini nasıl yürüteceği konusunda "ders" çıkarması gereken iktidarlar, her dönem bunu bir *sıkıntı* olarak algılayarak, basını kendi yolunda bir *engel* olarak görmüşlerdir. Demokratik dönemlerde bu tepki ister istemez açığa vurulmazken, erkin tek elde toplandığı veya ara dönem niteliği taşıyan zor zamanlarda hükümetler basın özgürlüğünü ihlal etme konusunda birbirleriyle yarışmıştır. Sınır Tanımayan Gazeteciler (RSF) örgütünün hazırladığı 2023 Dünya Basın Özgürlüğü Endeksi'ne göre, Türkiye bir önceki yıla göre 16 sıra gerileyerek 180 ülke içerisinde 165'inci sırada yer almıştır. RSF'ye göre Türkiye "sorunlu" kategoriden "vahim" kategorisine geçmiş ve 14 Mayıs 2023 seçimleri öncesi gazetecilere baskılar artmıştır (<https://www.bbc.com/turkce/articles/c727exvzdzo>). Oysa Türkiye, 2005 yılındaki rapora göre 98'inci sırada bulunmaktaydı. Aradan geçen 17 sene içinde Türkiye 51 basamak birden geriye düşmüştür. Basın özgürlüğü "halkın haber alma hakkı" olarak değerlendirildiğinde, bu durumun Cumhuriyet'in kazanımları açısından pek de parlak olmadığı ortadadır.

Madalyonun diğer tarafına bakıldığında ise tarihsel sürecin basın açısından ilerleme getirip getirmediği tartışmalı bir konudur. Basının parladığı ve zirve yaptığı yılların genelde darbe sonrası dönemler olduğu dikkat çekmektedir. 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 askeri darbeleri/müdahaleleri sonrasında basın en özgür yıllarını yaşamıştır. Çünkü darbe döneminde mengeneyle sıkıştırılmış medya, baskı rejimi hafifleyip de özgürlüğün tadını çıkardığında hem daha verimli hem de daha cesur bir duruş sergilemiştir. Bunun tek istisnası 15 Temmuz darbe girişimidir. 15 Temmuz 2016'daki darbe girişimi sonrası, aradan 7 yıl geçmesine rağmen basın özgürlüğü bir türlü rayı-

na oturamamış; aksine, medya üzerindeki baskıların giderek arttığı, TV'lerin kapatıldığı veya para cezalarına çarptırıldığı, gazetecilerin düşüncelerini ifade ettiği için cezaevine girdiği bir sürece evrilmiştir. Ortada hiçbir fiili tehdit olmadığı halde, Anayasal kurallar da çiğnenerek bu konuda gereksiz bir kaos yaratılmıştır. Benzer durum ne yazık ki Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki tek parti döneminde, çokpartili hayata geçişten sonraki (1950-1960) Adnan Menderes iktidarında, Menderes iktidarını 1960'ta askeri darbeyle deviren 27 Mayıs döneminde, dünyadaki '68 Kuşağı gençlik hareketinin Türkiye'ye sıçrama endişesiyle paranoya içine giren 12 Mart 1971 rejiminde ve nihayet Türkiye'nin en kanlı askeri darbesi olan 12 Eylül 1980 sürecinde de görülmüştür. Bu dönemlerde, özellikle muhalif basın ve muhalif gazeteciler Türk demokrasi tarihinin en çileli yıllarını yaşamışlar, iktidarların öfkesinden kendilerini kurtaramamışlardır. Çünkü hiçbir iktidar kusurlarının açıkça halka gösterilmesine tahammül edemez ve tümü de yaptıkları icraatların sadece iyi yönünün kamuoyuna yansıtılmasını arzular.

1. CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA BASIN HÜR MÜYDÜ?

Atatürk döneminde yapılan devrimlerin basında yer alması ve halka iletilmesi tek parti iktidarının başlıca hedeflerinden biriydi. Sonuçta 600 yıllık bir iktidarın ve kökleri derinlere giden bir Hilâfet kurumunun yıkılması söz konusuydu. Halkın bunu kısa sürede hazmetmesi beklenemezdi. Başta alfabenin değiştirilmesi olmak üzere peşpeşe yapılan devrimler, yüzyıllardır padişah egemenliği altında yaşayan halkın nazarında oldukça radikal bir dönüşüme işaret ediyordu. Basın da bu çelişkiyi derinden yaşıyordu. Dönemin entelektüel kâlemleri, Batılı kafa taşımalarına rağmen henüz Hilâfet'in kaldırılmasını hazmedememişti. Basın İstanbul ve Ankara olmak üzere iki ayrı kutup haline gelmiş, Ankara basını yeni hükümeti desteklerken, İstanbul basını hükümeti eleştiren yayınlar yapmıştır (Gürkan, 1998, s. 80-81). Muhalif kanatta yer alan Hüseyin Cahit, Ahmet Emin, Velit Ebüzziya ve Eşref Edip gibi yazarlar ülkeyi çıkmazda gösteren yazılar yazıyordu.

Hatta muhalif basın Mustafa Kemal'in politikadan uzaklaşmasını bekliyordu (Kopar, 2016, s. 118-119). Hüseyin Cahit Yalçın, 11 Kasım 1923 tarihli Tanin Gazetesi'ndeki yazısında, Hilafet'in gitmesi halinde

Türkiye'nin İslam dünyası içinde hiçbir öneminin kalmayacağını, Avrupa'nın gözünde de küçük ve değersiz bir hükümet olarak kalacağını öne sürmüştür (Topuz, 2003, s. 144-145). Mustafa Kemal, hükümet ile İstanbul basını arasındaki buzların çözülmesi için 4-5 Şubat 1924 tarihlerinde İzmir'de gazetelerin başyazarlarıyla iki akşam üst üste bir araya gelmiştir. Mustafa Kemal, gazetecilerden ve başyazarlardan hükümete destek istemiştir. Ancak bir süre iyi giden ilişkiler kısa zaman sonra tekrar bozulmuştur. Ertesi yıl ise hükümet ile basın arasındaki ipler tamamen kopmuştur. Aynı dönemde Doğu'da Şeyh Said isyanı baş gösterince, hükümet bundan İstanbul basınına da sorumlu tutarak tutumunu sertleştirmiştir. Önce 4 Mart 1925'te Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarılarak, "İrticaya, isyana, ülkenin toplumsal düzenini, huzur ve sükûnunu, iç güvenliğini bozmaya yol açacak tüm kuruluşları, kışkırtmaları, özendirmeleri, girişimleri ve yayınları Hükümet, Reiscumhurun onayı ile doğrudan ve idareten önlemeye yetkilidir. Bu eylemleri yapanları Hükümet, İstiklal Mahkemesine verebilir" hükmü getirilmiş, ardından da rejim aleyhinde yayın yapan medya organlarına karşı Meclis tarafından Hıyanet-i Vataniye Kanunu çıkarılmıştır (Kopar, 2016, s. 119). O dönem gazetede yayımlanan bir mektup nedeniyle Hüseyin Cahit, Ahmet Cevdet, Velid Ebuziyya, Ömer İzzettin ve Hayri Muhiddin gözaltına alınmıştır. Takrir-i Sükûn Kanunu'nun bir "terör yasası" olarak TBMM gündemine gelmesi, aslında bir asırdan bu yana iktidarların medyaya bakışı konusunda çok fazla bir şeyin değişmediğini göstermektedir. Nitekim, kanunun TBMM'deki görüşmeleri sırasında Halk Partisi'nin ileri gelenlerinden Recep Bey, Doğu'daki isyana İstanbul basınına sebep olduğunu savunarak, "İşte biz bu yılan yuvalarını tahrip etmek ve susturmak azmindeyiz. Bunları ezmedikçe vatan bir gün rahat edemeyecektir. Elimizdeki kanun ile bu tahrip vasıtaları nerede ise arayıp bulacak ve seslerini boğacağız. Bu yılanlar ve zehirli yuvalar, kanun kuvvetiyle dezenfekte edilmedikçe memleketin rahat yüzü görmesi ihtimali yoktur" ifadesini kullanmıştır (Türker, 2000, s. 228). Bu üslûbun 21. Yüzyıl'daki benzer üslûplarla akrabalığı şaşırtıcı değildir ve iktidarların gazetecilere yönelik "acımasız" bakış tarzını yansıtması açısından önem taşımaktadır. Şair Nâzım Hikmet'in de aynı dönemde "Donanma'yı kışkırtmak" suçundan hapis cezasına çarptırıldığını ve 13 yıl cezaevinde yattığını da hatırlatmak gerekir. Tek parti döneminde çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu

kapsamında ayrıca çok sayıda dergi ve gazete de kapatılmıştır.

Atatürk'ün ölümünden sonra, "Millî Şef" İsmet İnönü döneminde (1938-1945) basın özgürlüğü inişli çıkışlı bir seyir izlemiş, ilk yıllarda nispeten olumlu bir hava yaşanmasına karşın daha sonra -II. Dünya Savaşı'nın yarattığı atmosferin de etkisiyle- basını kısıtlayıcı veya cezalandırıcı uygulamalar kendini göstermiştir. 20 Mayıs 1940'ta İstanbul, Kırklareli, Edirne, Tekirdağ, Çanak-kale ve İzmit'te sıkıyönetim ilan edilmesiyle sıkıyönetim komutanlarına tüm basılı eserleri denetleme ve gerektiğinde kapatma yetkisi verilmiştir (Şeker, 2011, s. 43). Ayrıca 24 Nisan 1940 tarihinde görüşülen Basın Kanunu'nun 30. Maddesiyle TBMM üyeleri ve Bakanlar Kurulu üyeleri koruma altına alınmış, bu kurumlar ile kişiler hakkında yapılacak olumsuz yayınlara hapis ve para cezası verilmesi kararlaştırılmıştır (Nadi, 1969, Akt. Şeker 2011, s. 43). Bu kanunla birlikte yazar ve şair Rifat Ilgaz'a toplatılan kitabındaki 2 şiiri nedeniyle 1944'te hapis cezası verilmiştir (Şeker, 2011, s. 43). Bu dönemde, "Millî Şef" İnönü basın konusunda tam bir otoriteye sahiptir ve onun iradesi dışında basında iç ve dış meselelerle ilgili haber ve yorumlar yazılamamıştır (Sertel, 1978, s. 235). Hatta İnönü'nün damadı olan Metin Toker bile basının İnönü tarafından kontrol altına alındığını belirtmiş, "Millî Şef'in mahzurlu saydığı her şey Türkiye'de yasaktır... Bundan dolayıdır ki, gazetelere gelen emirler arasında bazen, nasıl yorumlar yazılması gerektiği bildiriliyordu... Başka emirlerde ise Millî Şef ile hatta Millî Şef'in ailesiyle ilgili haberlerin büyük verilmesi bildiriliyordu. Bu mutlak hâkim İsmet İnönü'nün kudretini dosta düşmana gösterecekti. Bundan dolayıdır ki, bütün harp yılları esnasında Cumhurbaşkanını bir konserde, bir temsilde, at yarışlarında gösteren fotoğraflar 'devlet zoru' ile parça parça yayınlandı" diye yazmıştır (Toker, 1970, s. 21-26). Örneğin, 18 Eylül 1942 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde manşetten verilen haberin başlığı "Millî Şef İnönü dün sabah İstanbul'a şeref verdiler" şeklindedir. Keza, 1 Nisan 1939 tarihli Cumhuriyet Gazetesinin manşetinde "Cumhur reisimizin tabloları" başlığı yer almıştır (Çelikiz ve Kuzucanlı, 2019, s. 123-124). Kısacası, İnönü'lü yıllar da basın özgürlüğü açısından sıkıntılı bir dönem olmuştur.

Resim 1. Cumhuriyet Gazetesinde manşetten verilen İnönü'nün doğum günü haberi

2. ÇOKPARTİLİ DÖNEMİN İLK YILLARI: SANCILI SÜREÇ

Türkiye 1946'da ilk çokpartitli seçim serüvenini yaşamıştır. 1923'ten beri iktidar olan CHP'nin karşısında en önemli alternatif Demokrat Parti (DP) olmuştur. DP, CHP'den kopan Celal Bayar ve Adnan Menderes tarafından kurulmuş, "Yeter Söz Milletindir!" sloganıyla siyasi hayata adım atmıştır. Ancak CHP 1946'daki bu ilk seçimde gücünü korumayı başarmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi 397, Demokrat Parti 61 ve Bağımsızlar 7 milletvekiliği kazanmıştır. Ne var ki, Türkiye'nin ilk çokpartitli genel seçimi olan bu seçim adli denetim dışında, açık oy, gizli sayım ve liste usulü çoğunluk sistemi esasına göre yapılmıştır. Bu nedenle de Türk siyasetinde "şaiBELİ seçim" şeklinde anılmıştır (Akşin, 1996, S. 216-291). Fakat bu seçim çokpartitli dönemin başında CHP'nin kazandığı son seçim olacaktır. Dört yıl sonra, 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimlerde DP sandıkta adeta patlama yaparak oyların yaklaşık yüzde 55'ini alıp, 416 milletvekiliyle TBMM'deki sandalye sayısının yaklaşık yüzde 85'ini elde etmiştir. CHP ise 69 milletvekili çıkarabilmiştir. Böylece, DP, CHP'nin 27 yıllık iktidarına son vermiştir. Celal Bayar, partisinin 1950 seçimlerini kazanmasından sonra 22 Mayıs 1950'de TBMM tarafından Türkiye'nin üçüncü cumhurbaşkanı seçilmiştir (https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaşkanlarımız/celal_bayar/). Başbakan da Adnan Menderes olmuştur. DP iktidarı 10 yıl sürmüş, ancak Türk demokrasi tarihinin ilk askerî darbesi sonucunda 27 Mayıs 1960 tarihinde yerini askeri yönetime bırakmıştır. Türk demokrasisi aynı zamanda başbakanını idam eden ilk Avrupa ülkesi olarak tarihe geçmiştir.

Askeri darbeye demokrasiye son verilmesi gerçeği bir yana, Menderes dönemi de basın açısından çok sıkıntılı yıllara sahne olmuştur. Özellikle Menderes iktidarının son yıllarında baskı rejimi kimliğine bürünen iktidar üniversitelerde de polis şiddeti uygulamış, Türkiye’de öğrenci olaylarında ilk ölüm bu dönemde gerçekleşmiştir. Menderes iktidarını protesto etmek için 28 Nisan 1960 günü İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi önünde toplanıp yürüyüşe geçen öğrencilere polis sert şekilde müdahale etmiş, polisin katı tavrı nedeniyle İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıdık Sami Onar’ın “Talebeye bu şekilde müdahale etme hakkınız yok. Üniversiteden derhal çekilin” talebi üzerine Rektör de fiziki olarak polis şiddetine uğramıştır. Bunun üzerine olaylar daha da büyümüş, polisin silah kullanması sonucu Turan Emeksiz adlı bir öğrenci yaşamını yitirmiştir. Ertesi günü de devam eden olaylarda Turan Emeksiz dışında bir öğrenci daha ölmüş, biri ağır olmak üzere 16 polis memuru ile birlikte çok sayıda öğrenci yaralanmış, 150 kadar öğrenci de gözaltına alınmıştır. Polis müdahalesinin olaylarda yetersiz kalması üzerine ordu birlikleri sevk edilmiş, İstanbul, Ankara ve İzmir’de sıkıyönetim ilan edilmiştir. Ayrıca üniversiteler de 1 ay kapatılmıştır (Osmançavuşoğlu, 2019). Bu tarihten tam 1 ay sonra da askeri darbe olmuştur.

Resim 2. İnönü’ye Zile’de saldırı haberi

Aslında Menderes döneminin ilk yıllarında iktidar-basın ilişkileri son derece olumlu bir seyir izlemiştir. Başbakanlığının ilk yıllarında basın ile kuvvetli ilişkiler kuran ve 1950 Basın Kanunu ile bunun uygulamasını da gösteren Menderes, gazete sahipleri ve başyazarlar ile düzenli toplantılar yaparak, kendisine olan desteğin günden güne perçinlenmesi bakımından ‘kritik’ davranışlar gerçekleştirmiştir. Bunun yanı sıra gazetecilerin sosyal haklarını tanıyan “Basın Mesleğinde Çalışanlar ile Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetleri

Düzenleyen Kanun” da 13 Haziran 1952 tarihinde çıkmış ve bu kanunla gazeteciler birçok hak elde etmişlerdir (Bulunmaz, 2012, s. 208). Ancak 3-4 yıl sonra bu uzlaşma bozulmuştur. Basını kendi kontrolüne almayı amaçlayan ve her yöne çekilebilecek maddeler içeren yeni kanun Demokrat Parti ile basın arasındaki iplerin kopmaya başladığının ilk ipuçlarını vermiş ve bundan sonraki sürecin çift taraflı olarak ‘tahammülsüzlük’ katsayısını giderek artırdığı görülmüştür. Bu yasanın ardından ilk olarak, DP iktidarını eleştirdiği gerekçesiyle Ulus Gazetesi Başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın 79 yaşında cezaevine girmiştir (Bulunmaz, 2012, s. 209). Yalçın’ı, Bedii Faik ve İsmet İnönü’nün damadı gazeteci Metin Toker izlemiştir. Gazete kapatma cezalarını ilan kesmeler ve tahsis kesmeler izlemiş, iktidar yanlısı basının hiçbir hukuk tanımayan davranışlar içine girmesine ise göz yumulmuştur (Oral, 1968). Ardından tutuklamalar, soruşturmalar, tekzip ve yayın yasakları, kapatma kararları, savcılıkların hükümetin hoşlanmadığı tüm politik gelişmelerin yazılmasını engellemesi, bazı yazıların tamamen gazetelerden çıkarılması ve ilk sayfaların beyaz boşluklarla yayımlanması ve gazetecilerin saldırılara uğraması gibi gelişmeler, basına yönelik tam bir sansürün uygulandığını belgeleyen gelişmeler olmuştur (Topuz, 2003). Çok sayıda gazeteci Başbakan Adnan Menderes’e hakaret ettiği gerekçesiyle para ve hapis cezalarına çarptırılmıştır (Eroğul, 1990, s. 104). Menderes iktidarı süresince mahkûm olan gazeteci sayısı 1.241, toplam aldıkları hapis cezası ise 57 yılı bulmuştur (Cumhuriyet, 2019). Türkiye’de ilk “havuz medyası” da bu dönemde ortaya çıkmış, DP iktidarı döneminde “muhalif basın” ve “yandaş basın” tanımı dışında bir de “besleme basın” tanımı kullanılmaya başlamıştır. DP iktidarı kâğıt ithalatı ile resmi ve özel ilanları hükümete bağlayarak basın üzerinde tehdit unsuru olarak kullanmış, kendisini destekleyen basın yayın organlarına cömertçe kâğıt ve ilan tahsis ederken, muhalif basına kâğıdı ve ilanı kısıtıkça kıstırmıştır. İktidara destek sözünü taahhüt edecek olan basın yayın organlarına ise sıfır faizli kredi, bina ve makine alımı için örtülü ödenekten para, resmi ve özel ilan verilmiştir. Basına verilen örtülü ödenekler konusu Yassıada Mahkemeleri’nde de yargılama konusu olmuştur (Cumhuriyet, 2019). Hükümetlerin basını kontrol altına alma güdüsü -özgürlüklerin tam anlamıyla kullanıldığı istisnai birkaç yıl sayılmazsa- ne yazık ki başlangıçtan bu yana Türk demokrasisinin

genetik bir özelliği haline gelmiştir. Kendisinden önceki tek partili İnönü dönemine alternatif olarak milletin oyuyla iktidara gelen DP de bu geleneği bozmamış, hatta bu cürmü demokratik bir düzende yaptığı için adeta üstüne tüy dikmiştir.

3. ARA DÖNEMLERİN "İTAATKÂR" MEDYASI

Medyanın kendi özgürlük anlayışına bizatihi kendisinin sahip çıkmadığı dönemler genellikle askeri darbelerin veya müdahalelerin olduğu dönemlerdir. Basının bu konudaki manevrası inanılmaz ölçüde hızlı ve uyarlanmaya yatkındır.

27 Mayıs 1960'ta yönetime el koyan Ordu ilk dönemlerde basın ile yakın bir ilişki içinde olmuştur. Darbenin mimarı Org. Cemal Gürsel, 29 Mayıs'ta yabancı basın mensupları ile bir araya gelerek, askerî müdahalenin kalıcı olmadığını ve ülkede özgürlüklerin yeniden oluşturulması için yoğun bir şekilde çaba gösterileceğini söylemiştir. Gürsel, her fırsatta basın özgürlüğünün vazgeçilmez olduğunu vurgulama gereği duymuştur (Yeni Asır, 30 Mayıs 1960 ve 5 Haziran 1960; Akt. Alacı ve Babaoğlu, 2021, s. 331). Ancak bu ılımlı hava uzun sürmemiştir. Darbenin yapıldığı 27 Mayıs 1960'tan seçimlerin gerçekleştirildiği Ekim 1961 tarihine kadar olan süreçte basın ile ülkenin yönetimine el koyan Milli Birlik Komitesi (MBK) arasında sürekli gerilim yaşanmıştır. Örneğin Yenigün ve Öncü gazeteleri, Ankara'da hükümet karşıtı bildiriler dağıtılmasını haber yaptıkları gerekçesiyle üçer gün süreyle kapatılmıştır (Kabacalı, 1994, s. 283). Basının o dönemlerde (aslında 'güç'ün kısılcasına girdiği her dönem) *kraldan çok kralcı* olduğu çeşitli örneklerle görülmüştür. Tanin Gazetesi'nde ise bir yazısı nedeniyle Aziz Nesin gözaltına alınmış, gazetenin yazı işleri müdürü İhsan Ata da tutuklanmıştır. Aziz Nesin'e yöneltilen suçlama ise "sosyalizm propagandası yapmak"tır. Nesin'in gözaltına alınmasından bir gün sonra Tanin Gazetesi bir açıklama yaparak, "Aziz Nesin'in esasen gazetemiz açısından yararlı olmadığına kanaat getirilmiş ve gazetemizle ilişkisi kesilmiştir" ifadesine yer verilmiştir (İnuğur, 1992, s. 395). MBK Sözcüsü Yüzbaşı Muzaffer Özdağ'ın "Babiâli'den de tanklarla geçeceğiz" ifadesini kullanması 27 Mayıs rejiminin basına bakışını yansıtmaktadır (Beki, 2012). Bir bakıma, 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlükçü ortama rağmen, 12 Mart 1971 Muhtırası ve 1980 askerî darbesinden sonra iktidarların basın üzerindeki yaptırımları bu dönemde izlenen siyasetin de-

vamı gibidir (Yücel, 2017, s. 208). 27 Mayıs'ta basının en büyük kazancı, patronlarla gazeteciler arasındaki çalışma koşullarını düzenleyen 212 Sayılı Kanun'dur. 212 Sayılı Kanun gazetecilere sendika kurma, örgütlenme ve toplu sözleşme gibi haklar getirmiştir. Bu kanun yıllarca medya patronlarının dilinde şikâyet konusu olmuş, nihayet AK Parti döneminde yapılan değişikliklerle -kanunun 212 olarak bilinen sembolik numarası da revize edilerek- durum yeniden patronların lehine dönüşmüştür.

12 Mart 1971 askeri muhtırası ve ardından kurulan "ara dönem" hükümeti de Türk demokrasisi açısından yeni bir viraj anlamına gelmiştir. Dünyada başlayan '68 gençlik hareketlerinin Türkiye'ye de yansması sonucu özellikle sol kanatta güçlü bir gençlik muhalefeti oluşmaya başlamış, üniversite olaylarının da gidererek tırmanması sonucunda Ordu hükümete "muhtıra" vermiştir. Sonuçta Süleyman Demirel başkanlığındaki hükümet istifa etmiş, yerine askerlerin kontrolündeki ara rejim hükümeti kurulmuştur. Bazı büyük illerde sıkıyönetimin ilan edilmesiyle gençlik kesimine karşı sert bir bastırma politikası uygulanmış, bu dönemde işkence olayları ayyuka çıkmıştır.

Resim 3. Hürriyet Gazetesi'nin 12 Mart 1971 tarihli yıldırım baskısı

12 Mart döneminde başta düşünce ve basın özgürlüğü olmak üzere temel hak ve özgürlükler kısıtlanmış, birçok gazeteci, yazar ve aydın tutuklanmış, gazeteler kapatılmış, kitaplar toplatılmış ve yayın yasakları getirilerek bu dönemde basın büyük baskılara maruz kalmıştır. Sıkıyönetim makamlarınca 39 kez süreli/süresiz gazete kapatma cezası uygulanmıştır (Açar, 2021, s. 2). Başbakan Nihat Erim'in, "Alınan tedbirler balyoz gibi kafalarına inecektir" sözünün ardından Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Diyarbakır, Kocaeli, Sakarya, Eskişehir, Hatay, Zonguldak ve Siirt'te sıkıyönetim ilan edilmiştir. Nişan, nikâh, düğün, okul aile birliği ve sportif faaliyetler hariç olmak üzere her türlü toplantı yasaklanmıştır. Gazetelerin bağırılarak satılmasına bile yasak konulmuş; İşçi-Köylü, Devrim, Proleter Devrim, Aydınlık gazeteleri ile Türkiye Solu, Ant ve Aydınlık dergileri kapatılmıştır. 10 gün süreyle kapatılan Cumhuriyet gazetesinden yazı işleri müdürü Oktay Kurtböke ile yazar İlhan Selçuk, Akşam gazetesinden ise yazı işleri müdürü Erol Türegün ve yazar Çetin Altan tutuklanarak yargılanmışlardır. Aralarında Dev-Genç, Doğu Kültür Ocakları ve Ülkü Ocakları'nın da bulunduğu çok sayıda dernek kapatılmıştır (Açar, 2012, s. 5). İsrail Başkonsolosu Elrom'un kaçırılmasının ardından ise 'insan avı' başlamıştır. Behice Boran, Yılmaz Güney, Doğan Avcıoğlu, Muammer Aksoy, Yaşar Kemal, İlhami Soysal, Kemal Türkler, Mehdi Zana, Bahri Savcı, Uluç Gürkan, Fakir Baykurt, Uğur Alacakaptan ve Fazıl Hüsnü Dağlarca gibi önemli siyasi isimler, sanatçılar ve yazarlar gözaltına alınmıştır (Birand, Dündar ve Çaplı, 2008, s. 237). 12 Mart, 9 yıl sonra gelecek olan 12 Eylül dönemine başta işkence, üniversite gençliğine güvensizlik hatta düşman görme ve basına yönelik baskılar olmak üzere pek çok konuda kapı açmıştır.

12 Eylül 1980 askeri darbesi ise Türk demokrasi hayatına yaptığı tahribatla hâlâ ruhunu sürdürmeyi başaran bir dönemin hikâyesidir. Askerlerin hazırlattığı 1982 Anayasası, aradan geçen 41 yıla ve yapılan onca değişikliğe rağmen bütünüyle sivilleştirilememiştir. '80 sonrası işbaşına gelen tüm siyasi iktidarlar, 12 Eylül döneminin kendilerine armağan ettiği yüzde 10 seçim barajı, sendikasılaştırma, üniversite özerkliğini hiçe sayma gibi "nimetlerden" tereddütsüz faydalanmışlardır.

12 Eylül dönemi Türk basını açısından tam bir "kara dönem" olmuştur. Gazeteler ve dergiler kapatılmış, kiti-

plar toplatılmış ve yasaklanmış, yazarlar ve gazeteciler gözaltına alınmış ya da tutuklanmıştır. Darbeyle birlikte Demokrat, Hergün ve Aydınlık gazeteleri temelli kapatılmıştır. İlerleyen süreçte İstanbul'daki 8 gazeteden Milli Gazete dört kez toplam 72 gün, Cumhuriyet dört kez toplam 41 gün, Tercüman iki kez 29 gün, Günaydın iki kez 17 gün, Güneş ve Milliyet birer kez toplam 10'ar gün, Tan bir kez 9 gün, Hürriyet iki kez toplam yedi gün kapatılmıştır. Bu gazetelerin yetkilileri ve yazarları hakkında birçok dava açılmış, birçoğu tutuklanmış ve mahkûm olmuştur. Hatta dünyanın üçüncü büyük mizah dergisi Gırgır, o dönem sabah akşam "Türkiyem Türkiyem cennetim / Benim eşsiz milletim" şeklindeki şarkısıyla TRT ekranına ve radyo programlarına çıkan Müşerref Akay'ı kapak karikatüründe ironik şekilde eleştirdiği için sıkıyönetim tarafından 1 ay kapatılmıştır.

Resim 4. Gırgır dergisinin kapatılmasına neden olan kapak

Darbeden sonraki dört yılı kapsayan süreçte gazete ve dergiler 41 kez toplatılmış, yayımı durdurulmuş veya kapatılmış, yarıya yakını Bakanlar Kurulu'nca olmak üzere 927 yayın yasağı getirilmiş, bu dönemde basın dışı suçlananlar hariç, gazeteci, yazar, çevirmen ve san-

atçılara verilen mahkumiyet kararlarının toplamı 316 yıl, 4 ay, 20 güne ulaşmıştır (Bianet, 2007). 12 Eylül Anayasası'nın oylanacağı 6 Kasım 1982 tarihinden önce radyo ve televizyonlarda bir tek darbenin lideri Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren'in propaganda yapmasına fırsat tanınmış, anayasa aleyhine propaganda yapılması yasaklanmıştır. Hatta o dönem anayasa referandumu için oy zarflarına konulacak beyaz renk pusula "kabul", mavi renk pusula "ret" olarak belirlenmiş, ancak gazetelerin ve dergilerin "mavi"yi andıracak veya çağrıştıracak yazı ve yorumlara yer vermesi yasaklanmıştır. Oy zarflarının içindeki pusulanın rengi belli olacak şekilde ince, şeffaf olması da ayrı bir tartışmaya yol açmıştır. Bu dönemde özellikle merkez medyadaki gazete patronlarının koşulsuzca askeri darbeyi desteklediği de hatırlardadır.

Resim 5. Hürriyet Gazetesi'nin 12 Eylül'ün yıldönümündeki manşeti

12 Eylül döneminin izleri 21. Yüzyıl'a da miras kaldığı için, bu konudaki yasaklar ve engellemeler zincirinin etkisi dönem dönem devam etmektedir. 12 Eylül Türkiye'ye demokrasiyi öylesine unutturmuştur ki, aradan geçen 41 yılda elde edilen tüm kazanımlar -ki çoğu sonradan elden gitti zaten- o boşluğun doldurulmasına yetmemiştir. Hatta, RTÜK darbeden 14 yıl sonra, 1994'te kurulmasına rağmen, darbenin mimarı olan 7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Köşk'teki Sözcüsü

Ali Baransel kurumun ilk başkanı olmuştur.

4. 2015 YILI SONRASI MEDYANIN TESLİMİYETİ

12 Eylül dönemi sonrası sivilleşme adımlarının atılmasıyla birlikte Türk medyası 1983-2013 yılları arasındaki 30 seneyi -bütün inişli çıkışlı gelişmelere rağmen- görece daha özgür geçirmiştir. Ancak en büyük kırılmayı da bu dönemde yaşamıştır: 90'lı yılların başında medyada sendikasılaştırma operasyonu başlamış ve basın çalışanlarının psikolojik direnci kırılmıştır. Aynı yıllarda özel televizyonların da yayın hayatına başlamasıyla medyada yeni ve geniş bir alan yaratılmış, yazılı basın ikinci plana itilmiştir. TV kuruluşlarının reyting için amansız bir rekabete girmesi de bu süreci bambaşka bir evreye taşımıştır. Özellikle haberlerin niteliği, kamuoyunu bilgilendirmek ve olan bitenden haberdar etmekten çok eğlendirmeye yönelik bir kimlik kazanmaya başlamıştır.

Türk medya tarihindeki önemli kırılma noktalarından biri de AK Parti'ye büyük ölçüde iktidar yolunu açan 2001 krizi sonrası sektörde oluşan işsizliktir. Bu dönemde bazı gazeteciler web siteleriyle tanışmış ve özellikle magazin gazetecilerinin kurduğu Medyakronik, Medyakafe, Medyatava, Medyafaresi, Dördüncü Kuvvet Medya, Medyaradar ve Süperpoligon gibi siteler popüler hale gelmiştir. Bunların çoğu hâlâ gazetecilik alanında önemli rol oynamaktadır (Tokgöz, 2017, s. 132). Böylece Türk medyasında yeni bir mecra oluşmuştur. Haberlerin internette toplanması ve dağıtılması pratiği üzerine kurulu gazetecilik anlayışı Türkiye'de sanal gazetecilik, online (çevrimiçi) gazetecilik, dijital gazetecilik, elektronik gazetecilik ve internet gazeteciliği gibi isimlerle anılmaktadır (Çetinkaya, 2018, s. 2). Son yıllardaki pratiklere bakıldığında, dijital medyanın ana akım medya karşısında daha "cesur" davrandığı dikkat çekmektedir.

AK Parti'nin iktidara geldiği 2002 yılından itibaren medyanın kaderi tarihinde ilk kez iplerin patronların elinde olmadığı bir düzleme taşınmıştır. Ancak bu birdenbire olmamıştır. AK Parti ilk iki döneminde (yaklaşık 10 yıl) medyaya radikal bir yaklaşımda bulunmamış, ilişkileri "makul seviyede" tutmuştur. Hatta TRT ve Anadolu Ajansı kadroları bile varlığını korumuş, eskiler iktidarın atadığı yeni isimlerle birlikte çalışmaya koyulmuştur. Ne var ki, özellikle Bülent Arınç'ın basından sorumlu olduğu bakanlık döneminde Anadolu Ajansı kadroları baştan aşağı değişmiş, eskiler

istifaya veya emekliliğe zorlanmış, TRT de bambaşka bir çehreye bürünmeye başlamıştır. Ancak bunların hiçbiri 2013'te başlayıp 2015 sonrası ağırlığını artıran olaylar kadar yıkıcı olmamıştır. İktidar, öncelikle, sahiplerinin borçları nedeniyle el koyup TMSF'ye devrettiği TV ve gazeteleri kendine yakın isimlere -ihalesiz koşulsuz-satmıştır. 2023 yılı itibarıyla Türk medyasının yüzde 90'ı iktidara yakın veya tamamen iktidar yanlısı patronların elindedir. Hoş'a (2014, s. 8) göre AK Parti iktidarda güçlendikçe medyada hizaya çekme, had bildirme ve son olarak da biat ettirme aşamaları yaşanmıştır.

Bu durum kendini en çok haber kanallarının yayınlarında belli etmektedir. Bugün medyada Cumhurbaşkanı'nın herhangi bir açılış töreninde, toplantı ya da mitingde yaptığı konuşmanın tamamı -Halk TV, Sözcü TV, KRT ve Tele1 gibi muhalif kanallar hariç- tüm haber kanalları tarafından kesintisiz şekilde yayımlanmaktadır.

Resim 6. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın konuşmasını aynı anda yayımlayan haber kanalları

Bülent Arınç döneminden itibaren iktidarın medya ile ilgili birimleri ve/veya sözcüleri, genel yayın yönetmenlerini, medya grup başkanlarını, bazen de patronları arayarak TV yayınlarını yönlendirmekte, manipüle etmektedir. Hatta NTV Haber Koordinatörü Mustafa Hoş, bir haber başlığı nedeniyle, Arınç'ın sert açıklamaları sonrası görevden ayrılmak zorunda kalmıştır (Ayan, 2019, s. 164). Dahası, Bülent Arınç bu olay sonrası NTV Haber Merkezi'ni ziyaret etmiş, bu sırada Haber Merkezi'nde bulunan editor ve birkaç muhabir Arınç geldiğinde ayağa kalkmadığı için azarlanmıştır (Hoş, 2014, s. 131). Hangi haberin yayına girip girmeyeceğine, kimin medyada yönetici olup olmayacağına karışan bu "erk" Türkiye'nin medya profilini de değiştirmiş, 12 Eylül'ün bile başaramadığı bir destabilizasyonu hayata geçirmiştir.

Somut bir örnek vermek gerekirse, Hazine ve Maliye Bakanı Berat Albayrak 8 Kasım 2020 tarihinde Instagram hesabından uzunca bir açıklama yaparak istifa ettiğini duyurmuştur. Medya bu paylaşımın üzerinden yaklaşık yarım saat geçtikten sonra Bakanlık'taki ya da AK Parti içindeki kaynaklarından haberi doğrulamıştır. Ancak haber merkezleri, istifa açıklaması Bakan'dan gelmiş olmasına ve Bakanlık yetkilileri tarafından doğrulanmasına rağmen haberi yayımlayabilmek için öncelikle Cumhurbaşkanlığı'na istifanın doğruluğunu ve kabul edilip edilmeyeceğini sormuştur (BBC News Türkçe, 2020). Bu esnada muhalif kanallar Halk TV, Tele1 ve KRT istifa olayını son dakika haberi olarak vermiş ve istifayı konuklarla değerlendirmeye başlamıştır. Hatta magazin yayını yapan Uçankuş TV -muhtemelen haber mefhumundan haberdar olmadığı için- bu gelişmeyi Instagram'dan görerek bütün kanallardan önce "son dakika" olarak vermiştir. Ana akım medya ise istifa olayını 27 saat sonra duyurabilmiştir. Ertesi gün önce Habertürk, saatler sonra da NTV, Bakan Albayrak'ın Instagram hesabından istifa paylaşımı yaptığını haber olarak vermiştir. Özetle, medya Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'ndan onay almadan bu kritik haberi duyurmaya cesaret edememiştir.

Bu sürecin başlangıcı ise 15 Temmuz 2016'daki FETÖ darbe girişimine dayanmaktadır. 20 Temmuz'da ilan edilen OHAL sonrası basına yönelik sertleşme daha da artmış, 45 gazete, 16 televizyon, 23 radyo, 15 dergi, 3 haber ajansı, 29 yayınevi ve dağıtım şirketi kapatılmıştır (Ayan, 2019, s. 232). Kapatılan bu medya kuruluşlarının büyük bölümü FETÖ ile ilişkili olmasına rağmen, sol tandanslı birçok medya organı da darbe girişimiyle hiçbir ilgileri olmadığı halde iktidarın öfkesinden payını almıştır. Bu arada ana akım medya tamamen erk'e teslim olurken, muhalif TV kanallarının sayısı da son yıllarda dörde çıkmıştır. Geline nokta medyanın sorgulama, gerçeği ortaya çıkarma, iletme ve yorumlama yeteneği köreltilmiş, bu iklime uyum sağlayamayan binlerce gazeteci medyadan dışlanarak "işsizler ordusu"na katılmıştır.

Ana akım medyada yer bulamayan gazeteciler dijital medyaya kaymış, yeni iş modelleri geliştirmiştir. İnternet (çoğunlukla Youtube) üzerinden haber kanalı kuran ilk isim, gazeteci Ruşen Çakır'ın 2015'te kurduğu Medyascope olmuştur. Youtube üzerinden yayın yapan Cüneyt Özdemir'in haber kanalı 1 milyon aboneyi geçmiştir.

Bazıları sonradan yine TV ekranlarına dönen Yavuz Oęhan, Murat Yetkin, Ünsal Ünlü ve Özgür Demirtaş da bu gruptan sayılabilir (<https://onedio.com/haber/ana-akim-medyadan-uzak-durmak-isteyenlere-youtube-da-takip-edebileceginiz-10-haber-ve-yorum-kanali-908413>). Dijitalleşme günümüz habercilerinin bir takım yeni yetenekleri geliştirmesini gerekli kılmıştır. Sadece ana akım medyadan kopuş değil, zaman ve hız baskısı da bunda etken olmuştur (Özdemir, 2019, s. 132). İşsiz gazeteciler, deyim yerindeyse, krizi fırsata çevirmiştir.

SONUÇ

Bir asırlık Cumhuriyet dönemi, yeni iletişim teknolojileri ve internet devrimine rağmen basın/medya açısından çok parlak sayılamayacak bir sürece işaret etmektedir. Cumhuriyet demokrasinin kurulması için bir temel oluştururken, ne yazık ki 100 yıllık deneyim -özellikle basın özgürlüğü açısından- bir arpa boyu ileri gide-meyişin fotoğrafını yansıtmaktadır. Bunda medyanın kendi iç sıkıntılarının -sahiplik sorunu, iktidarla ilişkiler, para sorunları- yanı sıra hükümetlerin basını ablukaya alma stratejileri de önemli rol oynamaktadır.

Basının 4. kuvvet olarak güçlü varlığı, yasama-yürütme-yargı üçlüsünün asırlık endişesidir. Çünkü kamuoyunun ve halkın sorunlarını ve şikayetlerini en yaygın ve etkili şekilde iletebileceği mecra medyadır. Medya ne kadar güçlü olursa, bu sorunlar ve şikayetler o kadar geniş bir alanda dile getirilecektir. Aksi ise medyanın sesini kısması, gözlerini kapatması, gerçeğe kulak vermemesi demektir. Maalesef iktidarlar her zaman ikincisini arzulamaktadır. Geçmişte "tarafsız" basın-yayın organlarına pek karışmayan, onları demokrasinin bir "cilvesi" olarak gören iktidarlar, yasama-yürütme-yargı erklerinin birbirinden özerkliği kalmayınca medyayı da o üçgenin içine çekmek istemişlerdir. Demokrasi bir kültürdür. Medya da o kültürün en önemli öğelerinden biridir. Ancak demokratik zeminin tam olarak oturmadığı toplumlarda fay kırıkları her dönem toplumu yoklayacaktır. Toplumsal uzlaşmanın geçmişte medya eliyle gerçekleştiği bir toplumdan, medya eliyle ayrışma stratejisine evrilen bir süreç Türkiye'nin 100 yıllık basın serüvenini tanımlamaktadır. Medyanın bu serüveni zaman zaman demokratik kurumların ve kuralların -iyi kötü- işlediği dönemlere uğrasa da, genelde sıkıntılı süreçlerde zaman öldürmüştür. Bu konuda asırlık süreç

içinde -darbeci iktidarlar hariç- hiçbir hükümet basın özgürlüğüne zarar verdiğini kabullenmemiş, bu konuda -sonradan bile olsa- bir özelleştirel yapma ihtiyacı duymamıştır. Basını istediği gibi yönlendiren, medya sahipleriyle arasını iyi tutan, haberleri dilediği gibi manipüle edebilen iktidarların zaten demokrasi gibi bir sorununu olmayacaktır.

O halde medyanın özgürleşmesi demokrasinin gelişmişliğine bağlıdır. Demokrasi ne kadar yaygınlaşırsa, halkın haber alma ve ifade özgürlüğü ne kadar genişlerse, medya da o oranda işlevini yerine getirebilecektir. Demokrasinin her görüş, ideoloji ve felsefeyi "eşit" sayan, diğerini düşmanlaştırmayan, ötekileştirmeyen özelliği, medya için bir *varlık meselesi* olmalıdır. Osmanlı'nın son döneminden başlayarak demokratik adımların atılması için siyasetçilerden daha fedakârca hareket etmiş olan basının, 21. Yüzyıl'ın sınır tanımayan iletişim teknolojilerine ve internet gibi bir güce sahipken düştüğü durum, sadece trajikomik değil, aynı zamanda tarihsel bir aymazlıktır. Medyanın, 2-3 katlı ahşap binalarda telekslerin ağır aksak çalıştığı '20'li '30'lu yıllardaki *yoksunluktan*, plazalarda robot gazetecilik gibi yapay zekânın zirve yaptığı bir *zenginliğe* ulaştığı noktada -zihinsel açıdan- bir adım bile ileri gidememiş olması ise sadece bir *oksimoron* değil, Türkiye'nin demokrasi hikâyesidir.

KAYNAKÇA

Açar, A. (2012). 12 Mart (1971) Döneminde Muhalif Bir Dergi: Ortam. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, sayı: 42.

Akşin, S. (1996). Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi. İmaj Yayıncılık.

Alacı, B. & Babaoğlu, R. (2021). 27 Mayıs Sürecinde Türkiye'deki Basın Politikaları, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 17, Sayı: 33.

Ayan, V. M. (2019). *AKP Devrinde Medya Âlemi*. Yordam Kitap.

Bağımsızlık, Demokrasi ve Sosyalizm Mücadelesinde Gençlik Dergisi (1999). Cilt I, 2. Baskı, Boran Yayınları.

Beki, A. (2012). "Babiâli'den Tanklarla Geçilmez". *Radikal*, 8 Mart 2012.

Birand, M.A., DüNDAR, C., Çaplı, B. (2008). *12 Mart - İhtilalin Pençesinde Demokrasi*. İmge Kitabevi

Bulunmaz, B. (2012). Türk Basın Tarihi İçerisinde Demokrat Parti Dönemi ve Sansür Uygulamaları. *Öneri Dergisi*, 10 (37), 203-214.

Cumhuriyet (2019). Darbe dönemlerinde bile olmayan baskı. Miyase İlknur. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/darbe-donemlerinde-bile-olmayan-baski-1411977>. Erişim tarihi: 04.09.2023.

Çelikiz, E. & Kuzucanlı, G. (2019). İnönü Döneminde Basın Özgürlüğü: Cumhuriyet, Akşam ve Vatan Gazeteleri Örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 6(4), 111-126.

Çetinkaya, A. (2018). İçerik Üretiminden Reklama Çevrimiçi Gazetecilik. Nobel Yayınları.

Eroğul, C. (1990) *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi.

Gürkan, N. (1998). *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*. İletişim Yayınları.

Hoş, M. (2014). *Abluka*. Destek Yayınları.

İnuğur, N. (1992). *Türk Basın Tarihi (1919-1989)*. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.

Kabacalı, A. (1994). *Türk Basınında Demokrasi*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kopar, M. (2016). Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Basın İktidar İlişkisi (1920-1925). *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 40, Sayı: 1, 117-135.

Oral, F.S. (1968). *Türk Basın Tarihi: Cumhuriyet Dönemi*. Doğu Matbaacılık.

Osmançavuşoğlu, R. (2019). "28 Nisan 1960 üniversite öğrenci olayları". *Cumhuriyet Gazetesi*.

Özdemir, Z. (2019). "Dijital Dönüşümün Gazetecilik Mesleğine Getirdiği Yeni Roller". *Dijital Çağda Habercilik* içinde. Ed. Zafer Özdemir ve Aysel Çetinkaya, DER Yayınları.

Sertel, S. (1978). *Roman Gibi (1915-1950)*. Cem Yayınevi.

Toker, M. (1970). *Tek Partiden Çok Partiye*. Milliyet Yayınları.

Tokgöz, O. (2017). *Temel Gazetecilik*. 12. Baskı. İmge Kitabevi.

Topuz, H. (2003). *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*. Remzi Kitabevi.

Topuz, H. ve Yaşar, R. (2020). *Yakın Dönem Türk Basın Tarihi*. Notabene Yayınları.

Türker, H. (2000). *Türk Basın Tarihi 1922-1925*. Dokuz Eylül Yayınları.

Yücel, İ. (2017). Demokrat Parti Dönemi Türk Basını Üzerine İngiliz ve Fransız Gözlemleri. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1.

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://www.bbc.com/turkce/articles/c727exvzdzqo>, Erişim tarihi: 19.10.2023

<https://istanbultarihi.ist/229-cumhuriyet-doneminde-istanbulda-haberlesme>, Erişim tarihi: 31.08.2023

<https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/celalbayar/>, Erişim tarihi: 04.09.2023

<https://m.bianet.org/bianet/toplum/93099-12-eylul-askeri-darbesi-ve-basin>, Erişim tarihi: 15.09.2023

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54873430>, Erişim tarihi: 15.09.2023

<https://onedio.com/haber/ana-akim-medyadan-uzak-durmak-isteyenlere-youtube-da-takip-edebileceginiz-10-haber-ve-yorum-kanali-908413>, Erişim tarihi: 19.10.2023